

5. Ляховицкий М. В. Чет тилдерди окутуунун методикасы. М., 1981. С. 15.
6. Щукин А. Н. Орус тилин чет тили катары окутуунун тарыхында окутуу методикасы (теория жана практика) [С] // Орус тили жана адабияты убакыт жана мейкиндикте: Орус тили жана адабияты мугалимдеринин Эл аралык ассоциациясынын XII конгрессинин материалдары / ред. Л.А.Вербицкая, Лю Лимин, Е.Е.Юркова. Шанхай: Шанхай билим берүү. чет элдик басма үйү тилдер, 2011. V.3. 280–287-б.

УДК811811.512.154

Бейшеналиев Ж.

Талас Медиа Борбору

Бейшеналиев Ж.

Таласский Медиа Центр

Beishenaliev J.

Talas Media Center

**ИЛИМДИН КУДУГУН КАЗГАН ОЙЧУЛ ОКУМУШТУУ
ТИЛ ИЛИМИНИН БАБА ДЫЙКАНЫ КАРБОЗ ДЫЙКАНОВ
МЫСЛЯЩИЙ УЧЕНЫЙ ВЫКОПАВШИЙ КЛАДЕЗЬ НАУКИ
БАБА ДЫЙКАН ОБРАЗОВНИЯ - КАРБОЗ ДЫЙКАНОВ
THE THINKING SCIENTIST DIGGING THE WELL OF SCIENCE
DYKAN OF LANGUAGE EDUCATION KARBOZ DYKANOV**

Аннотация: Аталган макалада автор орто мектепти аяктагандан кийин 1971-жылы Кыргыз мамлекеттик университетинин филология факультетине окууга өтүп, кыргыз тил илимине опол тоодой салымын кошкон окумуштуулар Абдыгул Жапаровдон жана Карбоз Дыйкановдон билим, таалим-тарбия алгандыгы тууралуу сөз козгойт. Автор аталган окумуштуулардын педагогдук ишмердүүлүгү, сабакка койгон талаптары, студенттерге берген таалим-тарбияларын эскерип, бул анын филологиялык ишмердүүлүгүндө өзүнүн позитивдүү изин калтыргандыгын белгилейт.

Аннотация. В упомянутой статье после окончания средней школы автор в 1971 году поступил на филологический факультет Кыргызского государственного университета, где учился у Абдыгула Жапарова и Карбоза Дыйканова, внесших значительный вклад в кыргызское языкознание. Автор упоминает о педагогической деятельности названных ученых, о требованиях, которые они предъявляли к уроку, о поучениях, которые они давали ученикам, и отмечает, что это наложило положительный отпечаток на его филологическую деятельность.

Abstract. In the mentioned article, after graduating from high school, the author entered the philological faculty of the Kyrgyz State University in 1971, where he studied with Abdygul Zhaparov and Karboz Dyikanov, who made a significant contribution to Kyrgyz linguistics. The author mentions the pedagogical activity of these scientists, the requirements that they made for the lesson, the teachings that they gave to students, and notes that this left a positive imprint on his philological activity.

Негизги сөздөр: кыргыз филологиясы, Абдыкул Жапаров, Карбоз Дыйканов, синтаксис, кыргыз тилинин таблицалары, педагогдук ишмердүүлүк, таалим-тарбия.

Ключевые слова: кыргызская филология, Абдыкул Жапаров, Карбоз Дыканов, синтаксис, таблица кыргызского языка, педагогическая деятельность, образование.

Key words: Kyrgyz philology, Abdykul Zhaparov, Karboz Dykanov, syntax, Kyrgyz language table, pedagogical activity, education.

Илимдин кудугун казган ойчул окумуштуу. Кыргыз тил илиминде изи калган чыгаан окумуштуулардын алдынкы сабында аты аталган филология илимдеринин доктору, профессор Абдыгул Жапаров агай менин оюмдан түк кетпейт. Агай менен сары ооз эне сугу оозумдан кете элек 18 жаштын ар жак бер жагында филология факультетинде окуп жүргөндө кездешкем. Мурун ал киши менен тааныш-билишпигим кайдан болсун. Ал кездеги тил илиминин аалымы А.Жапаровду эмс, Фрунзени биринчи корушум эле да. 1971-жылы буйрук экен аталган окуу жайына келип окуп калдым. А кездеги Кыргызстандагы 9 жогорку окуу жайынын флагманы саналган жападан жалгыз университет Кыргыз мамлекеттик университети болчу. деп аталчу. Калганы ар кайсы багыттагы адистерди даярдоочу (Ош, Пржевальск институттары) жогорку билим берүүчү окуу жайлары эле. Ошолордун ириси жана колго алымдуусу а кезде ректору Жогорку Советинин депутаты, тарых илимдеринин доктору Салморбек Табышалиев болучу. Азыр эсимден чыгып эле калбаса ошол кездеги В.Кулчичский редактору болуп саналган университеттин «Путь к знаниям» деген гезиттен окуган маалыматым боюнча университеттин 10дон ашык факультетинде 14000ден ашык студенттер негизинен педагогика жатында жогорку билим алышчу. Ошол жылы июнь-июль айында, а кездеги Фрунзе шаарында күндүн ысыгы бир тен да, адамдардын бапырап көчөгө батпаганы бир тен эле. Окусам, билим алсам деп дегдеп энсегендер, республиканын түндүк-түштүгүнөн келгендер Фрунзеге келишчү. Мына ошолордун арасында өзүм Таластан, а кездин шартында Казакстандын Жамбыл шаарынын Лутовой Мерке аудандары аркылуу каттаган рейстүү автоуска отуруп, Фрунзеге келип, ушул университеттин эшигин сүзгөнүм эсимде. Бир топ жүрүп, кирүү документерин тапшырып, экзамендик баракты башкы корпустан алганымды кантип унутам. Андан бери арадан жарым кылым өтсө да, ошол күн күнү бүгүн эсимден чыкпайт. А кездеги шарт боюнча 4 экзаменди тапшырып, буйрук экен, илинип ушул жогорку окуу жайынын филология факультетине өтүп кеттим. Кантип окуйм, кандай агай-эжелер сабак берет деп буку туку болуп, 1-сентябрда азыркы Улуттук илимдер академиясынын бет мандайындагы филология факультетинде окуп баштадык. Сабак башталар менен биринин артынан бири келишип, декандын орун басары В.Д.Скирдовдун тааныштыруусу менен лекция окуган агайлар келип, өз сабактарын өтө башташты. Биринчи көргөнүм кабак-башы сүрдүү, өңү кара түстөгү жапалдаш бойлуу, чачын артына кайрыган орто толук кийгени түлкү боюна куп жарашып турган агай а кездеги факультеттеги саналуу экинин бири профессор Абдыгул Жапаров агай болду. А киши шашылбаган жай баскан токтоо адам болучу. Колтугуна бекем кыса кармаган кара папкесин ачып алып, көз айнегин көзүнө илип алып, журналды барактап, ар бир студентти фамилиясын угуза айтып эринбей чакырып, «Отметка» кылчу да, менин лекцияман бир жолу калтырсан кечиримдуу, андан көп болуп кетсе, киргизбейм деп зекип, жаңы окууга келген биздин жүрөгүбүздүн суусун алып, өз лекциясына кафедрага турап алып киришчу. Жаңылбасам, лекциясы «Азыркы кыргыз тили илими» деп аталчу. А кезде окуу китептери да тартыш болгондуктан, улам агайдын оозунан чыкканын жазып алганга ашыкчубуз. Ар бир айткан сөзү үтүр чекитине чейин конспектиге түшпөсө, экзамен алганга келгенде шорубуз

шорподой катып, агайдын «каарына» калып, экземенге күзүндө келесин делип, аудиториядан шылкыйып, паанайбыз пастап, эки алып айдалып чыкчубуз.

Мына ушундай өз ишине кылдат мамиле жасаган жана билимди терең алсын деген агайдын талабы экенин а кездеги балалык түшүнүктөн өтө элек сары ооз балапандар кайдан билдик. Экзамен, зачеттер аяктаганда баягы чала чарпыт конспект жазгандарыбыз сабактан калбай ар бир конспектини жазып алышкандарга жалбарып жатып, анысын сурап алып, кайрадан көчүрүп жазып, агайдын бет мандайына кайта-кайта самасалап барып, «удов.» деген бааны араң алсак да кубанар элек. «Мына, башынан ушинтип окусанар, окубасанар билим кайда силерге» деп алып, чачын алаканы менен артты карай силкип кайрып алып, Улуу Ата Мекендик согушка барганын, согушга аман калганын айтып, акыл кеңешин кошуп туруп, баасын койкойто коюп, аудиториядан кубандырып чыгарчу кайран киши. Ошю кезде биз менен катарлаш окугандар арасынан Гулжамал Жаманкулова, Гулзуура Жумакунова кыргыз тил илиминин изине түшүшүп, кыргыз тили боюнча илимдин доктору, профессор, Күкүн Назарбекова - илимдин кандидаты, окутуучу болуп чыгышты. Назаркул Ишкеев, Калыбек Байжигитов кыргыз адабиятын жаатында илимдин доктору болушуп, көзгө көрүнүшпү. Калагандары да Абдыгул агайдан таалим-тарбия алышып, республиканын илим-билим, маданий турмушунда татыктуу орунду ээлешип, эл чарбасынын түрлүү тармактарында үзүрлүү эмгектенип жатышат

Тил илиминин баба дыйканы Карбоз Дыйканов. Мен азыр ойлосо, башынан чыгармачылыкка жакын элем. Бирөө сөз суйлосо жанынан жылбай тыңшап укканга куштарлыгым бар болчу. Кичинемен эле ушуш жагында болсом деген ойду багып жүрүп, а кездеги Ленинполь районунун Кызыл Октябрь орто мектебин бүтөрүм менен а кездеги атагы таш жарып, билим алсам деген жаштардын эңсеп турган СССРдин 50 жылдыгы атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинен кирүү экзаменин тапшырып бүтөрүбүз менен Жумгал районунун коомдук малына кесек тоют даярдоо үчүн аталган райондун Ленин атындагы колхозго барып, Алай сарайына жайгаштык. Борбордон бизди этектеп барышкан доцент Карбоз Дыйканов менен агай окутуучу Үсөнбек Асаналиев баш болуп Каракеченин оозунан колхоз малы үчүн чалгы ороктоп чөп чаап, бир айдан ашык иштеп жүрүп, жаңы окуу жылы башгалары менен Фрунзеге кайтып келип, жетинчи жатаканадан жатканга жай алып, андан алыс эмес аралыктагы төрт кабаттуу мекемеде окуп башгадык. Жолдун берки тарабы биз окуган экономомика жана филология факультеттери болсо, наркы тарабы Кыргыз ССР Илимдер академиясы болчу, ага жанаша СССР Банкынын имараты турчу. Шаарды жаңы көргөн жана көчөлөрүн жаңы баскан айылдан жаңыдан барган бизге алар бир укумушгай көрүнгөн эле. Ошентип ошол жерде илим-билимге болгон кадамыбыз ташталып, ар кайсы предметтер боюнча мугалим агай-эжелер биринен сала бири лекцияларын окушуп, студенттерге болгон талаптарын айтып турушчу. Ошолордун арасынан эсте калгандардын бири - Карбоз Дыйканов агай болду десем жанылышпайм. Агай сулуучасынан келген кырдуу мурун, чачын көгала аралай баштаган агай эле. Басан тураны тың, шайдоот, кийген кийими өзүнө тыкан жана жарашыктуу көрүнчү. А кишин өңү-түсүнө караганда Улуу Ата мекендик согушка катышканын билчү эмеспиз. Өзү деле айтчу эмес. Көрсө жыйырмага чыга элек боз бала чагында согушка Кара-Балтадан эшалонго тушуп жоноп, душман жолун тосконун кийин билдик да. Жыл сайын Жеңиш күнүнүн алдында орден медалдарын жаркырата тагынып, аудиторияга саламдашып киргенде, агайдын төшү толо сыйлыктарына көзүбүздү кадап тиктеп калар элек. Карбоз агай биз окуган жылдары филология илимдеринин кандидаты, кыргыз тил илими кафедрасынын доценти болчу, а

кезде азыркыдай жер жайнаган профессорлук кайда. Илимдин докторлору ошо кезде адабият боюнча М.Борбугулов, Ж.Субанбеков болсо, кыргыз тили боюнча Абдыгул Жапаров жана Калкабай Сартбаев, калгандары илимдин кандидаты, ага окутуучу болушар эле. Карбоз агай сүйкүмдүү, сыпаа жайынан сүйлөгөн акылы тунук адам эле. Экзамен учурунда катуу талап койгону менен ичинен сүйөп таяганы, айылдан барып окуган бизге окшогондорду аяганы сезилип эле турчу. Лекциясын да турмуш менен жакындата жуурулуштуруп туруп окучу да, семинардык сабагын да жүргүзчү. Ошондуктан биз агайдын лекциясын калтырбай катышчу элек. Ошого жараша семестрдин этегинде катышканыбызга жана берген жообубузга карап өз баабызды кулабай алып, кудундан калчубуз. Жанылбасам, 1973-жыл болсо керек, Карбоз Дыйканов агайдын «Азыркы кыргыз тилинин таблицасы» деген монографиялык эмгеги китеп болуп чыкты, чыгаары менен аталган көк тыштуу окуу китебин дүкөндөн сатып алып колдонуп, пайдага чечилип жүрдү. Андан бери кыйла эле көп жыл арадан зымырап өтүп кетти. Агайдын көп билимдерин алдык, үйрөндүк, билдик. Бирок аны мугалимдик, окутуучулук ишибизге колдоно албадык. Мен журналисттик кесипке биртоло ооп, алгач Кыргыз ССР Министрлер Советинин алдындагы кыргыз радио уктуруу жана теле көрсөтүү мамлекеттик комитетинде коомдук кызматкер катары аралашып, бул кесипке баш отум менен киришип, кийин Ленинполь райондук кыргыз-орус тилдүү газетасында радио уюштуруучусу, бөлүм башчы, редактордун орун басары кызматтарында иштеп жатып, КПСС БКга караштуу Ташкент жогорку партиялык мектебинин СМПП бөлүмүнөн эл аралык журналистика боюнча кошумча саясий жогорку билим алып, ошол күндөн ушул күнгө чейин мамлекеттик муниципалдык жетекчи кызматтарды аркалап, Карбоз Дыйканов, Абдыгул Жапаров, Бейшегул Уметалиева, Токтосун Акматов, Сансызбай Иманалиев, Сапар Бегалиев, Шералы Жапаров сыяктуу көптөгөн профессор, окутуучу агай-эжейлердин илим-билим, тарбиясын алып, ушул даражага өзүм курдуу ошо кездеги жаштардын өкүлү катары жеткениме азыр ыраазы болуп калганымды жашырбас элем. Жогоруда мен эскерип аттарын атаган жана аталбаган асыл эмгегин арнаган мугалимдеримдин көздөрү өтүп кетишти. Бирок алардын жаркын өмүрү, берген таалим-тарбиясы мага окшогон көптөгөн алардын колунан окуп, билимин алган адамдардын эсинде сакталып кала берет.

УДК 82.1/-9:82-96

Джаманкулова К.Т.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

Джаманкулова К. Т

КНУ им. Ж.Баласагына

Dzhamankulova K. T.

КНУ J. Balasagyn

**ПРОФЕССОР К. ДЫЙКАНОВДУН ИЛИМИЙ ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ
НАУЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРОФЕССОРА К. ДЫЙКАНОВА
SCIENTIFIC ACTIVITY OF PROFESSOR K. DYKANOV**

Аннотация: Макалада профессор К.Дыйканов 1941-жылы Кыргыз пединститутуна окууга кирип, бирок Улуу Ата мекендик согуш башталганда ага катышып, ал жактан мекенге келгенден кийин, окуусун аяктагандыгы айтылат. Анын КР ИАда аспирантурада окуп,